

EL FLABIOL I ELS SEUS USOS

Rafael Mitjans i Teresa Soler
(Grup d'Estudis dels Garrofers)

El flabiol¹ és un aeròfon de la família de les flautes amb conducte intern. Habitualment² un mateix músic fa sonar el flabiol a l'ensems que un instrument de percussió. Aquest darrer és generalment un tambor cilíndric, que arriba en dos formats bàsics, anomenats respectivament *tamborí* i *bombo*.

Tot i aquest ús, l'instrument com a tal s'allunya clarament de la majoria de les flautes amb tambor del món, que solen ser flautes d'entre dos i quatre forats amb un altre funcionament harmònic (txistu, galobet, flaüta d'Eivissa, gaita charra, pinkullo...).

Proveït de cinc o més forats de digitació en una distribució característica (tres o més a sobre, dos o més a sota), el que diferencia el flabiol d'altres flautes del tipus *recorder* és la possibilitat d'interpretar-hi amb una sola mà, de la qual s'utilitzen tots cinc dits per accionar els tres forats de sobre (dits índex, mig i anular) i els dos de sota (polze i xic).

Hi ha flabiols amb claus, utilitzats sobretot a la cobla moderna. Aquestes claus estan destinades a facilitar o a precisar l'execució de cromatismes, i la seva presència no modifica, en principi, l'instrument.

Fa una mica més de set-cents anys varen aparèixer per tota Europa instruments semblants al flabiol, tocats a l'ensems que un tambor pel mateix instrumentista. Però només a Catalunya i a les Balears han continuat en ús fins avui.

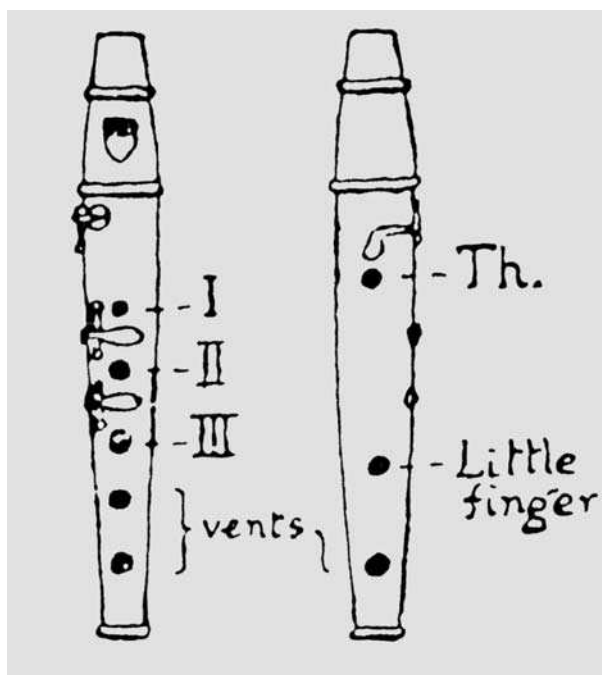
En els contextos que s'han anomenat «societats tradicionals» i a diferència d'altres instruments populars catalans antics, el flabiol conegué tant un ús privat, amateur, com un altre de professional i públic, molt més reduït quant a practicants. L'ús amateur desaparegué fa uns cinquanta anys amb les condicions de vida en què es produïa, de manera que la perduració del flabiol fins als anys 80 del segle XX ens ve pels professionals. Uns professionals que, en una altra de les singularitats de l'instrument, pertanyen a dos grups de tradicions pràcticament disjunctes: la dels flabiolaires de la cobla de sardanes i les dels altres. Aquestes darreres han estat, fins fa ben poc, de transmissió exclusivament oral.

El flabiol de la cobla de sardanes, tot i no haver comptat amb els ensenyaments reglats propis de qualsevol instrument normalitzat fins fa uns vint-i-

cinc anys, s'ha transmès juntament amb la formació orquestral en què s'integra des de fa un segle i mig.

En canvi, la transmissió tradicional dels oficis de flabiolaire al marge de la cobla de sardanes va pràcticament desaparèixer tant a les Illes com a Catalunya. Al nostre entendre, arribava massa lligada a uns grups socials i a unes formes de vida que van acabar d'extingir-se al llarg dels anys 60 del segle propassat. De fet, aquests canvis havien començat més de trenta anys abans; és molt possible que de no haver estat per les calamitats de la guerra civil i de la llarguíssima postguerra, el flabiol popular hagués pràcticament desaparegut en els anys 40, com molts altres instruments diguem-ne *preindustrials* de l'Europa occidental.

Per bé i per mal, no fou així, almenys a Catalunya. En l'etapa 1930-1950 hi trobem, al costat d'un nombre relativament reduït de flabiolaires de repertori tancat,³ un esplet considerable de flabiolaires que tocaven de tot, però sobretot els balls del

Catalan flaviol. Curiosa representació d'un flabiol capplà, afuat, d'una peça, ferrat amb tres claus.

(Il·lustració extreta de: Baines, A. *Woodwind Instruments and Their History*. New York, Dover Publications Inc. 1991.)

Estilografia de Joan Ernest Vinardell. (Extret de: Guardiola i Prim, L. Sant Joan de Vilassar, 1955).

dia, allí on no arribaven les orquestres, en zones rurals mal comunicades del triangle Vallirana-Susqueda-Blanes.⁴ Quan la despoblació, o la millora de les comunicacions, o l'augment del nivell de vida... en aquestes zones fa desaparèixer els balls de flabiol, els flabiolaires que no pleguen continuen treballant en el que havia estat fins aleshores un petit segment del seu mercat: l'acompanyament de balls i entremesos de festa.⁵ I en aquesta mena d'ocasions és on hom ha pogut conèixer actius els darrers flabiolaires de la tradició oral.

A Mallorca, el turisme i altres peculiaritats il·lenques contemporànies van permetre el manteniment, primer, i el rejuveniment i la perduració dels xeremiers, després, en un procés que tant de bo s'hagués pogut plantejar o imitar a Catalunya. No fou el cas, de manera que a començaments dels anys 80 l'ofici popular de flabiolaire a Catalunya semblava destinat a extingir-se amb els seus darrers practicants.

Prenem una data, el 25 de juliol de 1982, per exemple. Quasi segurs de no descuidar-nos ningú, podem oferir aquesta llista, que mostra quina era la vida del flabiol fora de la cobla en aquells anys.⁶

A aquests flabiolaires d'ofici s'hi podria afegir una quinzena de joves que, per camins diferents, començaven a arribar als usos populars del flabiol, localitzats en tres o quatre indrets i dedicats generalment a interpretar en ocasions semblants a les de la taula.

Avui, vint anys més tard, l'acompanyament d'entremesos i balls de seguici festiu continua essent una part considerable de les ocasions d'ús del flabiol, però ja no és aquell reducte que li va permetre sobreviure durant tota la segona meitat del segle XX:⁹ els balls i entremesos surten, generalment, sense cobrar. L'antiga remuneració en diners ha estat substituïda per l'intercanvi o *tornavista*, per la *invitació a despeses pagades*¹⁰ o pels *convenis* amb els ajuntaments. Les colles, perduda l'autonomia financera, resolen de maneres diverses les relacions amb els músics que necessiten..., però no creiem que es pugui parlar d'un *mercat* digne d'aquest nom en aquest univers.

En l'actualitat, deu haver-hi potser cinquanta balls i entremesos de Catalunya acompanyats per flabiolaires, corresponents, això sí, a no gaire més d'una dotzena d'indrets, bona part dels quals ja

EL FLABIOL FORA DE LA COBLA, EL 1982⁷

Nom <i>Motiu</i>	Ocasions conegudes d'activitat almenys des de 1970
Esteve Ubach, <i>Estevet de la Seu</i>	Gegants de la Seu d'Urgell
Joan i Vicenç Clapés	Gegants al Vallès, Macips d'Arenys, bastons a Canet, aplec de Santa Anna a Breda...
Pere Tayeda <i>Peret Femella</i>	Tocades informals a les enramades d'Arbúcies
Silvestre Massó <i>Avi Argila</i>	Santponç a Sils i a Riudarenes
Quirze Perich	Gegants a Mataró, Granollers, Barcelona..., Bastons a Canet...
Josep Prims	Bastons als Hostalets de Balenyà i a Centelles
Pere Prat <i>Caseta</i>	Bastons als Hostalets de Balenyà i a Centelles
Andreu Comajuncosa	Bastons a Gelida
Flabiolaires esporàdics, sense continuïtat*	Bastons al Lluçanès i al Congost
(Manel Rius)	Entremesos i balls de seguici al Penedès
(Jordi León)	Gegants a Barcelona

surten a la nostra taula del 1982. Uns i altres serien força menys nombrosos si consideréssim només els acompanyaments amb flabiols sols, sense comptar mitges cobles ni formacions assimil·lables.¹¹

Al costat d'aquests usos diguem-ne tradicionals, caldria comptabilitzar la presència del flabiol en algunes formacions folk que l'han incorporat.¹² Tot plegat faria una xifra considerable de flabiolaires, però clarament inferior a la que es podria deduir d'altres indicadors com, per exemple, la quantitat de flabiols que, més que mai, es fabriquen i es venen, o de l'existència persistent d'*aules* de flabiol per tot el país. ¿Què passa, doncs, amb els flabiols i els flabiolaires? No sabem de ningú que hagi estudiat aquesta qüestió, però se'ns acudeixen dues explicacions:

- Per una banda, la recuperació de l'antic ús lúdic, personal o col·lectiu, privat en tot cas, del flabiol. Dintre del qual no costaria gaire encabir-hi un ample ventall de pràctiques, fins i tot públiques, regides per criteris al marge del mercat.
- Per una altra, la recuperació del flabiol en un ofici global de músic. El coneixement i l'exercici de diferents instruments és una pràctica comuna dels músics de tots els temps. En aquest sentit, el flabiol sembla haver recobrat en els darrers anys una parcel·la de normalitat que, entre els músics de tradició oral, havia pràcticament desaparegut amb la generació nascuda entre 1860 i 1880, aquells intèrprets que podien produir-se públicament amb dos o tres instruments¹³ –flabiol i gralla, flabiol i cornamusa, violí i acordió, flabiol i acordió, a més d'instruments de percussió (tamborins, redoblants...)– i dels quals trobem testimonis en els Materials de l'Obra del Cançoner.¹⁴

Llarga vida al flabiol.

Notes

1. No podent entrar aquí en detalls sobre els noms dels instruments ni sobre moltes altres coses, ens permetem adreçar el lector a la nostra monografia *El flabiol dels flabiolaires* (Barcelona: Alta Fulla, 2001), on les persones interessades trobaran els arguments i la justificació documental dels termes i conceptes que fem servir.

2. Però no sempre. Hi ha una tradició molt antiga i que havia estat molt estesa per Catalunya de tocar el flabiol a dues mans, amb acompanyament de tambor o sense. I hi ha constància d'antics usos similars d'instruments semblants en diferents indrets d'Europa.

3. Especialitzats a interpretar, per exemple, la suite de balls de bastons d'una localitat.

4. Noti's que és exactament el mateix paper que en altres zones fan els acordionistes o els violinistes pels mateixos anys.

5. Com en el cas dels grallers, el mer acompanyament de seguicis festius no va generar nous intèrprets. Però a diferència d'aquells, el nombre considerable de flabiolaires procedents de la interpretació de balls del dia va impedir les situacions de desabastiment com les que, per exemple, menaren a la creació de l'Escola de Grallers de Sitges el 1952.

6. Amb dues singularitats notables, els mestres Rius i León, reconeguts músics de formació acadèmica, tocant en solitari en la mateixa mena d'ocasions que els flabiolaires de la vella tradició oral.

7. La taula no contempla els usos orquestrals o concertístics del flabiol de cobla que, des de mitjan anys 70, ha promogut i posat en pràctica el mestre Jordi León, seguit per alguns dels seus col·legues i deixebles. En Josep Verdager «Roviretes» (1920-1995) no havia encara reprès la seva activitat professional, la qual, per cert, havia deixat en suspens cap a finals dels anys 50.

8. Sovint, flabiolaires de cobla retirats, però també algun jove voluntariós.

9. N'hi ha prou amb assistir a qualsevol de les habituals trobades de gegants o de balls de bastons per veure que, pràcticament, no els acompanyen flabiolaires, ni en solitari, a la manera tradicional, ni de cap altra manera.

10. Sol tractar-se del transport, d'algun àpat..., i del quasi inevitable trofeu o record. No pas sempre s'hi inclou una remuneració per als músics, sobretot per allò de la *vitalitat associativa del país* i del *voluntariat cívic*.

11. La cornamusa, que els flabiolaires populars bandejaren fa més d'un segle per mantenir-se competitiu aleshores, ha esdevingut un dels motors de la perduració actual del flabiol.

12. Noti's que el principal ús tradicional del flabiol popular, la interpretació dels balls del dia, no ha estat ni tan sols assajada en els contextos de ball folk o de ball d'envelat. Certes sonoritats no estan de moda, com fa anys que han pogut comprovar els grups de grallers que intentaren la reposició del ball de gralles i, més ençà, algunes mitges cobles.

13. Entre 1930 i 1990, i a causa de circumstàncies que aquí no podem detallar, semblaria que l'antiga denominació d'«el Music» (les nombroses «cal Music» que hi ha arreu de Catalunya) deixa pas a «el de la gralla», «el del flabiol»... D'alguna manera, doncs, «el que no pot tocar res més que» –o «el que sols compta en tant que toca».

14. O, prou més ençà, en la gran persona d'Esteve Ubach, *Esteve de la Seu*, flabiolaire, bateria i acordionista, integrant solitari del jazz-band Conjunt de l'Alegria, mort el 1986.